

Jan Baetens & Koenraad Geldof (red.), *Franse literatuur na 1945. Deel 2: Recente literatuur*, Leuven, Peeters, 1998.

Alex DEMEULENAERE

Na *Figuren uit de canon* (cf. Romaneske 23:3) is bij Peeters *Recente literatuur* verschenen, het tweede deel van een Nederlandstalige inleiding tot de naoorlogse Franse literatuur. Zoals de titel reeds laat vermoeden, komen hier over het algemeen relatief jonge, niet of nauwelijks gecanoniseerde schrijvers aan bod. De structuur van het boek is een direct gevolg van het opzet van Jan Baetens en Koenraad Geldof: ze wilden een encyclopedisch namenregister vermijden zonder te vervallen in een monografische reductie die te sterk het globale panorama uit het oog zou verliezen. Daarom wordt in een eerste stadium een overzicht aangeboden van de belangrijkste recente tendensen in het Franse literaire veld, waarna een tiental Belgische, Nederlandse en Franse onderzoekers een inleiding geven op het werk van een bepaalde auteur (met uitzondering van Jean-Pierre Bertrand, die het tijdschrift *TXT* onder de loep neemt). Pascal Quignard, Pierre Michon, Renaud Camus en Pierre Bergounioux vallen onder de noemer ‘Vorm en identiteit’. In het deel dat ‘Het geheugen en de marge’ als titel draagt, figureren François Bon, Didier Daeninckx en Régine Détambel. Na de ‘Experimentele literatuur’, waarin Jean Lahougue, het reeds vermelde *TXT* en Jacques Roubaud voorgesteld worden, komen tenslotte ‘De minimalisten’: Jean Echenoz en *les jeunes minuit* (Christian Gailly en Jean-Philippe Toussaint).

De achterflap van het boek vermeldt dat in dit tweede deel “ ‘onbekende figuren’ voor het eerst in het Nederlandse taalgebied worden geïntroduceerd”, in tegenstelling tot het eerste luik, waarin bekende schrijvers aan een “eigentijdse evaluatie” onderworpen werden - met als logisch gevolg dat de toon daar iets kritischer was. In vergelijking met sommige coryfeeën valt het inderdaad op dat er slechts weinig of geen Nederlandse vertalingen van Bergounioux, Détambel of Bon in de boekhandel te vinden zijn. En namen als Gailly of Quignard klinken minder bekend in de oren dan Sartre of Yourcenar. Voor een niet-specialist die geïnteresseerd is in de hedendaagse Franse literatuur biedt dit boek dus enkele stevige richtingaanwijzers doorheen de recente evoluties, onder andere in de vorm van een primaire en secundaire bibliografie per auteur. Is een romanist(e), die toch vier jaar vorming achter de rug heeft, echter een leek op dit gebied? Is er voor hem of haar niet veeleer sprake van een wandeling door bekend terrein dan van een verkenning van onbekend gebied? Meestal zal een negatief antwoord volgen op deze vraag. De geringe aandacht van de literaire kritiek voor mensen als Daeninckx of Lahougue brengt onvermijdelijk met zich mee dat het universitair onderwijs hen min of meer links laat liggen. Bovendien vormt de universiteit nog vaak een wezenlijke schakel in het (postuum) canoniseringsproces van deze of gene auteur. Ik heb ooit een Franse professor horen verklaren dat hij door het werk van Annie Ernaux te bespreken, inging tegen de geplogendheden van de academische wereld *qui ne parle que des morts*. Daar waar de auteurs die in *Figuren uit de canon* besproken werden inderdaad overleden of een eind voorbij de zeventig zijn, wordt in dit boek een veel jongere generatie belicht: op uitzondering van Roubaud (°1932) en Détambel (°1963), gaat het om schrijvers die in het decenium na WOII het licht gezien hebben, wat impliceert dat hun

werken over het algemeen niet verder teruggaan dan de tweede helft van de jaren zeventig en soms pas een jaar oud zijn (bv. *Un An* van Jean Echenoz). Dit boek is dus per definitie onaf, het wil veeleer de pols van een literatuur in beweging voelen dan een definitief oordeel vellen.

Zoals gezegd worden de verschillende bijdragen voorafgegaan door een inleiding (*Teksten, typen, tendensen*) waarin de krachtlijnen van de recente Franse literatuur geschetst worden. Die inleidende tekst heeft een dubbele functie: enerzijds een kader scheppen voor de meer monografisch getinte artikels, anderzijds namen en stromingen voorstellen die verder niet meer vermeld worden (bv. Michel Houellebecq, die onlangs met zijn *Particules élémentaires* veel deining veroorzaakt heeft in het Franse literaire veld en ver daarbuiten). Van de verschillende punten die in de inleiding aangehaald worden, zijn er drie waar ik, na de lectuur van het ganse boek, even wil op ingaan: de vervaging van horizontale en verticale generieke grenzen, de prominente plaats van de (reflectie op) de Franse taal en de totale implosie van het literaire engagement. Met de eerste twee ga ik akkoord, bij het derde heb ik zo mijn twijfels.

De grens tussen een populaire en een elitaire literatuur is inderdaad vager geworden dan voorheen. Het voorbeeld bij uitstek van deze dynamiek is de aandacht die de politieroman te beurt valt. Naast het esthetiserende hergebruik van de *polar* door het puur literaire circuit (zoals bij Lahougue en Echenoz) bewijzen Daeninckx en Japrisot dat een detectiveverhaal niet altijd herleid kan worden tot een tekstuele machine die enkel en alleen spel, spanning en mysterie genereert. Auteurs laten zich ook niet meer vastpinnen op één enkel genre. Quignard en Roubaud zijn in dat opzicht zelfs ware polygrafen: “Pascal Quignard pleit [...] voor een schrijven zonder vangnet, wars van alle bestaande genres, vormen en mensvisies, en dat maakt zijn oeuvre zo waardevol. De lezer ontdekt er een kameleontische schriftuur die niet zonder angst ontelbare bakens uitzet om de chaos te bezweren.” (pag. 30) De kunst van het vertellen, die na het ineensstorten van de avant-gardes opnieuw terrein gewonnen heeft, leidt niet meer tot realistische romans *à la Balzac* maar tot veelkleurige, polyfone teksten waarin sterk met allerlei taalstructuren en generieke tradities geëxperimenteerd wordt.

Die doorgedreven aandacht voor de (on)mogelijkheden van de taal is een ander wezenlijk kenmerk dat in de inleiding aangehaald wordt en in het ganse boek sterk tot uiting komt. De traditionele beheersing van het Frans, *le bien écrire*, vormt nog altijd het criterium bij uitstek voor literaire en zelfs maatschappelijke aanvaarding. Daarenboven heeft het avantgardistisch streven naar formele vernieuwing een blijvende stempel op de Franse literatuur gedrukt. Het vertellen gebeurt immers nooit door middel van een neutrale, transitieve en instrumentele taal, integendeel, in veel verhalen wordt het medium zelf (één van) de protagonist(en). Dit spreekt vanzelf voor de auteurs en het tijdschrift die ondergebracht werden in de categorie ‘Experimentele literatuur’. Het oeuvre van Lahougue bijvoorbeeld wordt door “een basismethode gestuurd die een oplossing wil bieden voor de contradictie tussen de taal als *gegeven* (een formele structuur, een corpus van teksten en uitspraken, een mechanisme dat het subject overstijgt) en de taal als (onuitputtelijk) reservoir van literaire *mogelijkheden* (taal om uit te drukken wie of wat men is, om de ervaring en de wereld te beschrijven).” (pag. 129) Maar ook in de andere bijdragen is ‘omgaan met taal’ een steeds terugkerend thema. Zo spit Pierre Michon de betekenis van de schrijfact uit, benadrukt Régine Détambel overvloedig het spel met taalkundige structuren en gaat François Bon op zoek naar een taal voor zij die met de woorden van anderen moeten spreken: de werklozen, de uitgestotenen, de paria’s. Zelfs in de politieromans van Daeninckx staat de aandacht voor het verhaal en de (vergeten) geschiedenis een zekere mate van autoreflexiviteit

niet in de weg want “niet zelden hebben namen, objecten, data of titels de waarde van een *mise en abyme*. Daeninckx exploiteert, met andere woorden, alle mogelijkheden van de narratieve syntaxis en hij kan zeker niet beschouwd worden als een naïef, laat staan doctrinair (‘links’) realist.” (pag. 104)

Met deze laatste zin belanden we meteen bij het literaire engagement. In de inleiding lezen we dat de aandacht voor het talige karakter van literatuur het symptoom bij uitstek is van een autonoom literair veld. “De implosie van de engagementsproblematiek blijkt ook duidelijk uit het feit dat nieuwe vormen van politieke betrokkenheid - in de context van de overwegend Angelsaksische *cultural studies* en van allerlei militante identiteitsformaties (vrouwen, Afro-Amerikanen, homo's en lesbiennes, enzovoort) - in Frankrijk niet of nauwelijks vaste voet aan de grond krijgen.” (pag. 9) Het is ongetwijfeld juist dat het schrijven ten dienste van de Partij, de Natie of de Gemeenschap vandaag de dag geen enkele kans maakt in Frankrijk, te meer daar de grote verhalen alle bestaansredenen voor een monolithisch ideologische literatuur in hun val meegesleurd hebben, maar betekent dit dat de ivoren toren opnieuw een uitverkoren vluchtoord wordt? Uit de bijdragen komt naar voor dat sommige auteurs (bv. Bon, Daeninckx, Détambel) op zoek gaan naar een andere, een ‘nieuwe’ vorm van betrokkenheid die eerder sociaal dan politiek gekleurd is. Deze ‘dwarsliggers’ willen niet zozeer terugrijpen naar de realistische verhalen van weleer, die samenvielen met de wereld waarover ze spraken, maar op een haarscherpe manier de andere, de vergeten kant van de moderne maatschappij blootleggen; ze beoefenen een verzetsliteratuur, die trouwens niet voorbijgaat aan haar geconstrueerd zijn. Viart schrijft in dat opzicht over Bon: “Wat primeert is de vormgeving van de realiteit in het volle besef dat die realiteit nooit ofte nimmer aanwezig gesteld kan worden. Daarom ook hanteert hij, in het schrijven over mens en wereld een taal die nooit betoog wordt [...]. Maar schrijven is eveneens een pure noodzaak, de auteur wordt steeds weer naar de werkelijkheid teruggedreven van zodra ze in het gezicht van de mens ontploft en de donkere gestalte aanneemt van voortwoekerende kankerplekken in de stad, bedelaars in de straten, de banaal geworden waanzin van marginalen, steden die angst inboezemen, niets ontziende verkavelingen, enzovoort.” (pag. 84) Hetzelfde geldt voor Détambel: haar uiterlijk onbewogen en extreem verzorgde stijl staat een sociokritische interpretatie niet in de weg want “de vrijwel kritiekloze, filmische beschouwing van de groteske wereld maakt, paradoxaal genoeg, de lezer die de beelden en de impressies zelf moet verwerken des te kritischer.” (pag. 117) Meer dan een literair thema, is de aandacht voor het sociale dus vooral een scherpe aanklacht.

Ten slotte nog een kleine randbemerking: het valt te betreuren dat er niet meer aandacht besteed werd aan de niet-hexagonale literatuur. Gailly en Verheggen (die zijdelings aan bod komt in de bijdrage over *TXT*) zijn zowat de enige niet-Fransen die meer aandacht krijgen dan een simpele vermelding. Er dient gezegd dat het ganse project expliciet op Frankrijk gericht is en dat er dus geen sprake is van een vergeten maar wel van een bewuste keuze die in de inleiding verantwoord wordt door te stellen dat de literaire periferie zich ofwel opsluit in een hermetisch isolement (Quebec) ofwel helemaal opgeslorpt wordt door het centrum (Wallonië). Door één of twee bijdragen aan een ‘buitenlandse’ auteur te wijden, zou men mijns inziens het oordeel aan de lezer kunnen overlaten en meteen ook het literaire centralisme enigszins doorbreken. Dit neemt niet weg dat Baetens en Geldof, zoals gezegd, in hun opzet geslaagd zijn: het boek kan de lezer boeien en doet hem zin krijgen om deze *terra incognita* verder te ontdekken.